

Is een positief nationalisme denkbaar?

Een gesprek met Eric Hobsbawm, Zygmunt Bauman en K.S. Karol

In 1994 overleed Ralph Miliband. Te zijner nagedachtenis organiseerden o. m. 'New Left Review' en 'Socialist Register' te Londen, op 24 juni 1995, een internationaal colloquium, 'Socialism in an Age of Global Capitalism'. In dat kader registreerden we een gesprek met Eric Hobsbawm, Zygmunt Bauman en K.S. Karol (gemodereerd door Michael Löwy). Hieronder een uitgebreid verslag.

Zygmunt Bauman is emeritus professor sociologie aan de universiteit van Leeds en auteur van een aantal belangrijke werken waaronder *Modernity and the Holocaust*. Eric Hobsbawm auteur van o.m. *Nations and Nationalism after 1780*. K.S. Karol is voormalig correspondent van de 'New Statesman' en auteur van diverse boeken over China, Rusland en Cuba, en onlangs zijn autobiografische oorlogsherinneringen.

Michael Löwy herinnert eraan dat Ralph Miliband altijd de nadruk legde op de internationalistische dimensie van het socialisme. In zijn bijdrage *Counter-hegemonie Struggles* verschenen in 'Socialist Register 1990' vinden we de volgende zin: "Socialisten kunnen zich niet bekommeren om de bewaring van nationale souvereiniteit op zich". Dit een goede uitgangszin voor het debat. Ralph Miliband was erg geïnteresseerd in het fenomeen nationalisme en toen hij werkte aan een bijdrage voor 'Socialist Register' met als titel 'Echte problemen, foute oplossingen' vroeg hij aan Löwy een artikel te schrijven over nationalisme. Löwy concludeerde dat Miliband het nationalisme beschouwde als een foute oplossing voor een reëel probleem, het probleem zijnde het globaal kapitalisme, dat we ook wel het totalitaire regime van de wereldmarkten mogen noemen, de absolute macht van de internationale financiewereld en van technocratische instellingen als het IMF en de Wereldbank. Indien dit het

reële probleem is, dan is nationalisme een foute oplossing. Zoals Ralph Miiiband is Löwy van mening dat globale problemen globale oplossingen behoeven, en dat het antwoord op globaal kapitalisme alleen globaal socialisme kan zijn.

Maar Michael Löwy wil natuurlijk ook niet ontkennen dat er zeer verschillende vormen van nationalisme bestaan, en de voorvaderlijke antwoorden erop van Marx, Engels, Luxemburg, Trotzki... maakten allen met verschillende klemtonen een onderscheid tussen het nationalisme van de verdrukken en het nationalisme van de onderdrukten; het dominante chauvinistische nationalisme van de heersers en het tot op zekere hoogte emancipatorische nationalisme van de overheersden en gedomineerden, een onderscheid dat cruciaal en wezenlijk is, wil men zijn weg vinden in de ontzettend complexe en verwarrende wereld waarin we vandaag leven, een wereld met vele nationale en nationalistische conflicten.

Maar hoe belangrijk ook, vandaag is het niet altijd makkelijk om dit onderscheid te maken, aldus Löwy, als we zien hoe snel naties die werden onderdrukt, meteen na hun bevrijding tot onderdrukker worden van hun eigen nationale minderheden. De vraag is dus: bestaat er zoiets als een positief nationalisme?

Zygmunt Bauman

Gezien mijn leeftijd zag ik het nationalisme als thema herhaaldelijk opnieuw opduiken in de discussie ter linkerzijde. Hoe valt dit te verklaren? "With the setting of the universal sun, the nocturnal gathers to the light of the domestic land", schreef de zeer jonge Marx ooit in een schoolopstel (*Met de opkomst van het universele zon verzamelen de krachten van de nacht zich rond het licht van het thuisland*). Veel heb ik daaraan niet toe te voegen, behalve dat de universele zon telkens opnieuw opkomt maar dat de krachten van de nacht die een warme romance ontwikkelen met het licht van het thuisland niet samenkomen om te wachten op de volgende dageraad.

Mijn ervaring vertelt mij dat telkens wanneer in het linkse discours het probleem van het geflirt met nationalisme opdook, dat normaal gezien was als een laatste kwestie voor het vertrek, de laatste grenspost op de weg van de linker- naar de rechterzijde.

Niets nieuws onder de zon, zo lijkt het wel. We lijken opnieuw geconfronteerd met hetzelfde verhaal en we zouden kunnen verwijzen naar oude discus-

sies in de linkerzijde die grondig werden gevoerd, die grotendeels zijn afgerond en waarvan men de verslagen kan terugvinden in de bibliotheken. Maar anderzijds stel ik vast dat er wel degelijk sprake is van nieuwe tijdsomstandigheden waardoor de huidige vraag of er in het nationalisme iets positiefs zit enigszins in een nieuw perspectief moet worden bekeken.

Een element is erg triviaal en wordt door Eric Hobsbawm prachtig verklaard, m.n. dat wij een paradoxaal paradoxale tijd beleven waarin we terzelfdertijd enerzijds niet de ineenstorting maar toch wel een neergang van de natie-staat beleven, en anderzijds een opleving van nationalisme. Volgens mij is dat slechts een schijnbare paradox. Een opleving van nationalisme valt te verwachten indien de natie-staat haar historische connectie verliest met de "driepoot van soevereiniteiten", de economische, politieke en culturele soevereiniteit. Hier worden in aanzienlijke mate de obstakels voor de nationalistische weg weggenomen; groepen die voorheen nooit konden dromen over zelfemancipatie tot een natie-staat, kunnen dit nu makkelijk als een realistisch perspectief naar voren schuiven. We leven dus waarschijnlijk in een tijd waarin op de lange termijn twee processen worden gecombineerd: enerzijds de voortschrijdende verzwakking van het instituut natie-staat, met de verschuiving van macht naar andere globale of internationale instellingen ver buiten het bereik van de nationale staat, en anderzijds en terzelfdertijd de verleiding van het nationalisme, dat om precies dezelfde reden steeds sterker zal worden.

Het wereldkapitaal kan zich om deze evolutie alleen maar verheugen: vanuit het oogpunt van de overheersing van de niet-nationale economische instellingen is dit een zeer functioneel proces: want des te zwakker de nationale eenheden, des te veelvuldiger en des te makkelijker zijn de mogelijkheden om de economische gang van zaken te beïnvloeden.

Het tweede aspect dat de nationalisme-discussie vandaag in belangrijke mate onderscheidt en in een ander perspectief plaatst is het volgende. Het eerste, grote nationalisme bij het einde van de 18de, de hele 19de en het begin van de 20ste eeuw (in het Oosten nog later), droeg bij tot de ontmanteling van het oude "parochiale" keurslijf en inadequaat geworden loyaliteiten, en bouwde nieuwe grotere loyaliteiten op. De algemene tendens van het hedendaagse nationalisme is precies het tegenovergestelde: het streeft naar de ontmanteling van die grotere loyaliteiten in de naam van kleinere entiteiten die meer macht moeten krijgen. Opnieuw met hetzelfde effect, nl. een meer gemakkelijke verschuiving van de wereldmacht weg van de natie-staat, weg van

de lokale gemeenschappen, weg van *het veld*, naar de rookvrije kamers vol PC's, E-mail-toestanden en Internet-schermen.

Als we ons, vanuit een linkse opstelling, vandaag afvragen of er sprake kan zijn van een positief hedendaags nationalisme, dan moeten we goed voor ogen houden dat het hedendaags nationalisme eerder een afscheidende tendens vormt, van grotere naar kleinere structuren.

Deze discussie heeft ook de neiging om zich te vermengen met een ander discours dat vandaag eveneens opgang maakt in linkse kringen, nl. dat van het communautarisme. Het communautarisme is in zekere zin ook nationalistisch getint; het is het nationalisme van dat deel van de wereld waar naties zichzelf reeds in staten hebben veranderd. Dit met de belofte in zich om ook "gevoelsgemeenschappen" te creëren. Deze in staten veranderde naties hebben de moderne staat zeer sterke eigenschappen gegeven, met waarschijnlijk als sterkste en meest cruciale legitimatie die van de gemeenschappelijke afkomst en het gemeenschappelijk lot, van de gemeenschappelijke bestemming, de gemeenschappelijke verplichtingen, de solidariteit, enz. De natie-staat die beloofde een gevoelsgemeenschap tot stand te brengen, bleek in feite een krachtige incubator van de moderne maatschappij die niet zozeer wordt bestuurd door de eenheid van gevoelens dan wel door de verschillen in belangen op de markt. Met alle gevolgen vandien: atomisering, extreme individualisering, vrijheid gepaard gaand met angst en onzekerheid, gevoelens van aan zijn lot te worden overgelaten, enz.

Het moderne communautarisme is niet een verkeerd antwoord op een goede vraag, maar veeleer het verkeerd antwoord op de verkeerde vraag; het is zoeken naar oplossingen in de marge van de werkelijke redenen van dat gevoel van aan zijn lot overgelaten te worden, die angst, die machteloosheid, enz.

Wie er de geschriften op naleest van de meest briljante en verlichte denkers van het communautarisme zoals bvb. Charles Taylor zal zien dat hij het opneemt voor een overleven van gemeenschappen, dat zou verschillen van de overleving van elk ander fragment of element van de maatschappij. Hij heeft het over het "streven naar *meer* dan de verdediging van de rechten van de individuen", nl. over de continuïteit van gemeenschappen over de toekomstige generaties. In de praktijk betekent dit in feite, alhoewel Charles Taylor dit niet zegt, een beperking van de rechten van het individu, want het garanderen van de continuïteit van de gemeenschappen voor de toekomstige generaties betekent in zekere zin ook het vooraf verminderen van de keuzemogelijkheden

van het individu en het verplichten tot dit soort aanhorigheid, zelfwegcijfering, enz. in plaats van een alternatieve keuze onder andere omstandigheden.

Maar ik wou een bepaald aspect van de stelling aanstippen, ni. "het streven naar *meer* dan de rechten van de individuen". Nu, als de rechten van de individuen reeds verworven zijn door de liberale democratie, wat is dan nog het probleem? Wel, met al die rechten die individuen genieten zijn ze nog steeds ongelukkig. En waarom zijn ze ongelukkig? Omdat ze niet in staat zijn zichzelf een identiteit te geven als een grotere entiteit, groter dan zichzelf, zich ergens veilig te voelen, we denken onmiddellijk aan de metafoor van het 'thuis komen', zich ergens thuis voelen, knus en veilig, waar men de wapens kan afleggen en zich OK kan voelen. *communautarian* is een antwoord op dit. wat te doen *na* de verwerving van - individuele rechten.

Maj46realiteit ziet er echt wel anders uit. In de realiteit is vrijheid'iq de erale maatschappij een kwestie van sociale status en een privilege; in \et liberale deel van de wereld is vrijheid eigenlijk de sterkste stratificerene factor. Mensen zijn opgedeeld, gestratificeerd, afhankelijk van de mate waan ze hun recht om vrij te zijn eigenlijk kunnen gebruiken, de mate waarin zinnige keuzes kunnen maken, hun identiteit kunnen selecteren, individu waardigheid kunnen verwerven, de beperkingen van hun leven kunnen oyrstijgen, een vorm van onsterfelijkheid kunnen verwerven enz. Degenen dit alles niet kunnen doen, leven in een situatie waarin de vrijheid een,tl'eoretische verworvenheid is en een sociologisch lot - in de hedendaagseihaatschappij zijn we allen verplicht om vrij te zijn, om op eigen bene Maar in de- aktijk blijft de vrijheid een privilege.

Nu is ee van de erg belangrijke aspecten, wa. te weinig aandacht wordt besteed, is p - cies het problematische - - ie eenheid van theorie en praktijk in de huidige ma. - - een theoretisch vrijheid en een praktische onmogelijkheid om vrij te zijn, want om die vrijheid te beleven, voor een waarachtige individualisering, daarvoor heb je middelen nodig... Een grote massa mensen beschikt niet over de luxe van eenheid van theorie en praktijk; voor die mensen is individuele vrijheid nog steeds een lot, een soort van sociale en culturele plicht, maar terzeifdertijd in de praktijk onuitvoerbaar. Zij vormen natuurlijk een goede voedingsbodem voor iedereen die hen een collectieve manier aanbiedt om te ontsnappen aan deze toestand: de individuele onsterfelijkheid wordt vervangen door de collectieve onsterfelijkheid, in de zin van sterven voor het vaderland, in de zin van de Grote Zaak, enz.; in de plaats van de individuele waardigheid, komt de collectieve waardigheid, de Glorie van de Natie; de individuele, zelf opgebouwde identiteit wordt vervan-

gen door de collectieve identiteit, de identiteit door de barricades op te werpen tegen de vreemdeling, enz. Dit is een echt, ongewild, anticiperend produkt van het eerste deel van de geschiedenis van de moderne samenleving, de geschiedenis die werd gedomineerd door de natie-staat, een dominantie die nu wordt overgenomen door het communautaristische perspectief.

Er blijven dus twee mogelijkheden. De eerste bestaat in de "beperking van de horizon" tot het niveau van de beperkte mogelijkheden: aangezien de werkelijke individualiteit ontoegankelijk is en een irrealistisch perspectief vormt voor de grote en groeiende meerderheid van de onderklasse, de achtergestelde klasse in de huidige samenleving, gaat men de horizon beperken tot het niveau van deze beperkte mogelijkheden. De andere mogelijkheid bestaat in het verhogen van de mogelijkheden tot het "niveau van de horizons". Het komt me voor dat het verschil tussen deze twee wegen een van de meest duurzame, eeuwige dimensies vormt van het onderscheid tussen rechts en links.

Eric Hobsbawm

Op de vraag of er een positief nationalisme is, kan snel worden geantwoord: als nationalisme wordt gedefinieerd zoals zowel Lenin als Wilson dat deden, zich baserend op het recht op zelfbeschikking, in wezen op een etnische, linguïstische en culturele basis, dan kan er momenteel erg weinig ter verdediging worden gezegd. Dit was niet de enige vorm van natie-staat die in het verleden heeft bestaan, maar dat is het nationalisme dat we vandaag kennen.

Evenmin als Zygmunt Bauman beschik ik over het coherente antwoord, dat bestaat nu eenmaal niet; toch wil ik enkele opmerkingen naar voren brengen over de huidige situatie die we gemakshalve de nationale en internationale kwestie noemen. Omwille van de redenen die Bauman reeds opsomde, zien we in de huidige toestand van internationale crisis een heel groot aantal etnische en linguïstische agitatie die proberen om staten op stellen te zetten en daar soms in slagen, dikwijls op een veel kleinere schaal dan voorheen, op een moment waarop dit geen rationele grond heeft en bijzonder gevaarlijk is.

Maar eerst en vooral: dit is geen of nog geen universele tendens. Drievijfde van de mensheid leeft in ongeveer acht staten. Het zijn reuzestaten met meer dan honderd miljoen inwoners en, met als enige uitzondering de voormalige

Sovjet-Unie, blijken ze niet bedreigd door een probleem van afbraak als gevolg van etnische fragmentatie. Ten tweede: nergens in het hele westelijke halfrond, buiten de Canadese grenzen, is dit probleem ernstig. We hebben het dus over een relatief beperkt probleem, dat daarom niet minder ernstig is. Ten derde: etnische of vergelijkbare bewegingen vinden een eigen natie-staat niet noodzakelijk een aangepast antwoord of een oplossing voor hun problemen. In de Verenigde Staten wordt dit in het algemeen aangetoond, en de zwarte volking van de VS illustreert dit in het bijzonder. Kortom we mogen etniciteit en nationalisme niet gelijkstellen, of etniciteit en andere belangen die tot doel hebben een eigen territoriale staat op te richten. Maar zeer dikwijls zijn sterk met elkaar verweven.

Ik stip drie aspecten aan van deze nieuwe instabiliteit: 1. de onzekere en explosieve situatie in de wereld tussen grofweg de Italiaanse grenzen en Japan, inbegrepen het Midden-Oosten en Centraal-Azië; 2. er is sprake van een interne ghetto-isering in de staten; 3. er zijn verder de mogelijke gevolgen van de periode van globale en massale migratie die we beleven, en die vergelijkbaar is met en potentieel veel groter dan de massale internationale migratiebewegingen tussen 1880 en 1920.

1. Wat wij vandaag zien is geen bewijs van de onweerstaanbare nationale of etnische identiteit, maar het is het resultaat van de uitkomst van de ineenstorting van na 1989, vergelijkbaar is met de ineenstorting na de Eerste Wereldoorlog. Een groot deel van de problemen die vandaag bijzonder acuut zijn bvb. in ex-Joegoslavië, zijn in het bijzonder het resultaat van de rampzalige poging in 1919-1920 om de Europese toekomst uit te tekenen langs linguïstisch-etnische nationale lijnen. Die oorlog produceerde het Wilsoniaanse plan om Europa samen te stellen op basis van in theorie homogeen, etnisch-linguïstische natie-staten. In het Midden-Oosten bracht het de Franse en Britse, formele en informele overheersing over in naam onafhankelijke territoria zonder veel historische samenhang en een halfhartige Wilsoniaanse formule voor status van de Joden in Palestina.

De regeling voor Europa begaf het eerder dan deze van het Midden-Oosten. Het werd duidelijk dat de verdeling van etnische en linguïstische groepen van die aard is dat een homogeen nationaal territorium alleen tot stand kon komen door opgelegde assimilatie, door massale bevolkingstransfers of door genocide. De Turken begonnen hiermee op een bescheiden manier door de geforceerde assimilatie van de Koerden, de massale transfer van de Grieken en de genocide op de Armenen. Maar in de jaren veertig werd de praktijk op een grotere schaal heropgenomen met de genocide van de joden en anderen, en de

massale uitdrijving van Duitsers uit Centraal- en Oost-Europa. Kortom, ondanks dit bleef de basissituatie in grote delen van Europa onveranderd. Homogeen nationale territoriale staten kunnen nog altijd slechts opgelegd worden tegen dezelfde kost. En ondertussen leidden massale internationale migratie en massieve verstedelijking tot etnische diversiteit, ok in staten die voorheen, als gevolg van het barbarisme van de jaren veertig, nationaal homogeen waren gemaakt, zoals Polen. Het overdoen van 1918, een idee waarmee sommige nationalistena spelen, zou vandaag alleen instabiliteit veroorzaken en geen enkel probleem oplossen. Alhoewel het vandaag in de transnationale economie voor Slowakije perfect mogelijk is om een leefbare economische eenheid te vormen, wat in het interbellum niet het geval was.

Maar het is gevaarlijk voor de democratie, het is gevaarlijk voor de cultuur en het is gevaarlijk voor de vrijheid, omdat kleine naties gebouwd op het monopolie van de nationale identiteit en steunend op een enkelvoudige etniciteit, in tegenstelling tot grotere naties die weten dat ze heterogeen zijn, aansturen op het domineren van de minderheden op een manier die niet wordt gebruikt door grote naties.

Ze sturen ook aan op zelf-isolement, wat niet in het voordeel is van het armeredeel van hun bevolking. Catalonië isoleren van Spanje, zoals dat nu gebeurt om er een eentalig Catalaanse staat van te maken, of, zoals Catalanen mij vertelden, een staat waar het Catalaans en het Engels op dezelfde voet zouden staan, betekent eenvoudigweg dat iedereen, behalve de goedopgeleide Catalaanse middenklasse, zou worden geïsoleerd van de rest van de wereld en zijn werkgelegenheidskansen beperkt zou zien tot ongeschoolde of lagere jobs in een eentalige kleine natie-staat. In Quebec bvb. is er geen probleem voor de Engelstaligen, maar wel voor de Italianen, de Grieken, de Inuïten, de oorspronkelijke Amerikanen... die ertoe verplicht worden zich te assimileren tot Quebec-Fransen. Hetzelfde doet zich voor in Slowakije, in Kroatië, in Servië en elders.

2. De getto-isering. Het moderne migratie-patroon veroorzaakt minstens bij het begin een diaspora van meestal stedelijke getto's. Democratie produceert voor minderheidsgroepen een machine om efficiënt te strijden voor een deel van het centrale of nationale inkomen. Dat is waarom het klassieke nationalistische programma zo totaal irrelevant is voor groepen die in een situatie verkeren als in de VS. Niemand vraagt een afscheiding voor de Amerikaanse zwarten. Getto-isering is politiek efficiënt, daarom ontwikkelt het zich zo snel in landen als de VS. Het stelt bijzondere drukkingsgroepen in staat om zich te organiseren in de strijd voor een deel van het nationale inkomen. Massamigratie veroorzaakt ook frictie: in extreme gevallen gaan sommige gebieden

zich barricaderen tegen vijandige of onaanvaardbare buitenstaanders, wat natuurlijk erger is dan naast elkaar leven zoals dat in het verleden tot op zekere hoogte mogelijk was, maar het is nog altijd beter dan een wederzijdse afslachting of een racistische transformatie van de nationale politiek, zoals we dat in vele Europese landen zien. In dat opzicht is het Amerikaanse racisme minder gevaarlijk dan wat zich elders afspeelt. We hebben ontdekt dat de getto-isering, zelfs wanneer ze degenerereert tot een langdurige lokale oorlog zoals in Noord-Ierland, tot nu toe beheersbaar gebleken is. Ik pleit er niet voor, maar het is een minder gevaarlijk fenomeen, behalve in één opzicht. De duidelijke schaduwzijde is dat er uiteindelijk geen gemeenschappelijke nationale grond overblijft door de verdeling van de bevolking van een staat in zelfingesloten subeenheden. Eertijds beschikte een Democratische Partij in de VS over de kunst om op basis van etnische diversiteit gevormde zelfstandige groepen tot eenheid te smeden, of zo men wil klasse-eenheid te smeden uit etnische diversiteit. Dat zal verdwijnen. Vandaag is de bekommernis om de amerikanisering, die men vond in de VS van 1880 tot 1920, volkomen afwezig. Ik stel ook vast dat de linkerzijde denkt dat het verkeerd is om te proberen een soort grotere identiteit, zoals het multiculturalisme, op te bouwen. Ik acht dit niet verkeerd en ik meen dat men zich hierin vergist. Maar nergens, behalve misschien in Australië, een land dat toch gekenmerkt wordt door massale immigratie, is men nog fundamenteel bekommerd om integratie en het opbouwen van een soort nationale eenheid.

3. De massa-bewegingen. De ontwikkelde delen van de wereld gingen tussen de 16de en het begin van de 20ste eeuw globaal een relatief steeds groter deel van de wereldbevolking uitmaken. Inbegrepen de Europese emigranten, groeiden ze uit van ongeveer 15 tot ongeveer 30 procent van de wereldbevolking. Dit viel sindsdien terug: in de OESO-landen woont nu 15 procent van de wereldbevolking. Dit is de rijke wereld, het land van melk, honing en goud, waarheen de armen van de wereld natuurlijk worden aangetrokken, in het bijzonder in een internationale kapitalistische maatschappij, die in theorie het Vrije verkeer van produktiefactoren aanmoedigt. Sterker: ze worden aangetrokken door het feit dat de ontwikkelde landen, inbegrepen de ex-socialistische landen, zichzelf niet reproduceren en daardoor minstens voor een korte periode kampen met een tekort aan arbeidskrachten.

Er zijn geen gemakkelijke oplossingen. Een mogelijke oplossing bestaat er natuurlijk in dat we vreemdelingen weigeren en onszelf barricaderen; dat is wat de Europese gemeenschappen doen. Het is niet duidelijk hoe efficiënt dit zal blijken. Het heeft niet gewerkt in de VS in het verleden en ik denk niet dat het zal werken nu de VS opnieuw immigranten wil weigeren; men heeft

immers zeer lange landgrenzen. Een tweede is een Apartheids-oplossing: men laat formeel of informeel nieuwe immigranten toe, maar men verandert ze of behandelt ze als een permanente onderklasse, een klasse met minder rechten dan voorheen. Formeel gezien is dit moeilijk: het Zuidafrikaanse voorbeeld heeft uitgewezen dat dit niet meer zo makkelijk is. Informeel kan het wel, en wel om één reden: het moderne transport en de moderne globalisering maken een simultaan bi-nationaal of multi-nationaal bestaan mogelijk, zoals vele leden van de upperclass en academici dat kennen. Er zijn mensen die het ene deel van het jaar leven en werken in een bepaald land en het andere deel in een ander land. Dit is nieuw en het scheidt af en toe problemen voor de internationale politiek die door Benedict Anderson werden beschreven in zijn lezing *Long distance nationalism*: een groot aantal van de kaders in Oost-Europa zijn uit Canada geïmporteerde Oekraïners, een flink aantal terroristen en soldaten in Bosnië zijn tijdelijk uit Toronto of München geïmporteerde helden die voor een paar weken heldendom naar Bosnië gaan en dan naar huis terugkeren... Dit is een nieuwe situatie. Het betekent dat deze mensen het minder dan vroeger nodig vinden om zich als immigranten te integreren in hun nieuwe land van ontvangst. Dat maakt het hen mogelijk om een graad van onder-privilegiëring en achterstelling te verdragen die hun voorgangers, hun vaders, niet getolereerd zouden hebben. De redenering is dan: goed, als Filipino's hebben we hier (in Japan of zo) geen rechten, maar we verdienen goed geld en over een jaar of twee gaan we terug - maar ze keren niet terug en hetzelfde gebeurt met hen zoals met de Turken in Duitsland. Maar op korte of middellange termijn schikt men zich in zijn lot.

Wat kan men doen? Er zijn drie basisprincipes die we kunnen gebruiken - en dat geldt niet alleen voor socialisten.

1. We moeten erkennen, ook formeel en in de instellingen, dat mensen geen lid zijn van één enkele groep maar dat ze tegelijkertijd verschillende identiteiten hebben, in de zin dat deze niet noodzakelijk met elkaar incompatibel zijn - zoals je verschillende creditcards kan hebben zonder te moeten kiezen of je een Visa- dan wel een Acces-mens bent; of, ander voorbeeld, wij hebben Europese paspoorten wat niet betekent dat we ook nog een nationaal paspoort hebben.
2. Er moet een duidelijke constitutionele scheiding bestaan tussen het principe van culturele aanhorigheid en het principe van staatsburgerschap, tussen het principe van de cultuur en dat van het territorium. M.a.w. het idee dat een bepaald territorium of een bepaalde staat verbonden is met één bepaalde cultuur is niet van toepassing.

3. Mijn meest controversiële stelling is dat minstens wij als socialisten de door Lenin en Stalin gemaakte analyse van de nationaliteitenkwes­tie moeten laten vallen, ze is verkeerd. Zeker in de Sovjet-Unie, maar ook elders, heeft dit etnisch-nationalistische krachten in het leven geroepen die bij de ineenstorting van de Sovjet-Unie deze opvolgden. Ik denk zelfs dat de stelling, de slogan van "het recht op zelfbeschikking" zoals Lenin, Wilson en de nationa­listen het omschreven in vraag moet worden gesteld. Zelfbeschikking van de inwoners van een land is één zaak, maar zelfbeschikking van een volk dat gecreëerd wordt op een subjectieve basis of als een zuiver administratief gecreëerde eenheid vormt lijkt mij gevaarlijk.

K.S. Karol

Ik ben geen academicus zoals de andere panelleden en ik heb het nationa­lisme-probleem niet grondig bestudeerd, dus ik kan alleen op basis van mijn eigen ervaring bijdragen tot het debat. Daar ik van Poolse origine ben, ben ik al vroeg gevaccineerd tegen het nationalisme; de verdeling van Polen was erg duidelijk: aan de ene kant had je mensen die het hadden over afkomst, kerk, enz. en die op een of andere manier de fascistische partijen steunden en aan de andere kant had je mensen die het hadden over het volk, over een ander type maatschappij, over sociale rechtvaardigheid, enz. Deze tegenstelling weerspiegelde niet echt een etnische tegenstelling: alhoewel men vele joden in de tweede groep vond, waren er ook erg veel Polen. Deze opdeling is duur­zaam, want men vindt dezelfde discussie over waarden, over kerk, over beter zijn dan de andere,... ook nu weer in Polen. Er is dus sprake van een tegen­stelling tussen twee groepen van waarden. En als de waarden van sociale rechtvaardigheid terrein verliezen dan gaan de andere waarden onmiddellijk aan invloed winnen en veroorzaken ze rampen.

Ik wil niet suggereren dat de Sovjet-Unie is ingestort ten gevolge van de conflicten tussen nationaliteiten, maar het feit is dat deze conflicten aan de Russische heersers, aan Jeltsin en zijn klik, het voorwendsel verschafte om de Sovjet-Unie te ontbinden. Tijdens de oorlog leefde ik in de Sovjet-Unie; het leven was er niet gemakkelijk en de verschillende nationaliteiten mochten elkaar niet erg. Eerst was ik in Rostov, een stad in het traditionele Kozakken­gebied; ik heb nooit het verschil begrepen tussen een Rus en een Kozak. Ze spreken dezelfde taal, hebben dezelfde religie,... Vroeg je een Kozak waarom

hij Kozak was en geen Rus, dan was het antwoord: 'Omdat ik als Kozak geboren ben, het is een groot privilege'.

Daarna verbleef ik een korte tijd in Georgië, tijdens de oorlog was het de beste verblijfplaats van de hele Sovjet-Unie. De Georgiërs vielen best mee; ik weet niet of ze de Russen al dan niet mochten, het kwam niet ter sprake. In 1987 was ik er opnieuw en ik ontmoette er nogal wat democratische intellectuelen. De sfeer was zeer gastvrij, maar de toasts bevielen mij steeds minder: het was allemaal te doen over "ons kleine vaderland" en "we moeten van de Russen zien af te komen". Ik stelde dat er in Rusland grote veranderingen gaande waren, dat Georgië traditioneel deel uitmaakt van de Russische politiek en dat vele Georgiërs mee de oktoberrevolutie hadden geleid. Maar ik kreeg te horen dat ook Georgië erg veranderd was en niets meer wou te maken hebben met wat die barbaarse Russen uitrichten in Moskou. En Sjevarnadze dan? Wel, zo luidde het, ze namen Sjevamadze omdat ze zelf geen goede mensen hebben... Ik kreeg ook te horen dat Stalin een veelbelovend man was zolang hij in Georgië was gebleven en dat het pas met hem was misgegaan eens hij naar Rusland was getrokken. Het was deprimerend. We weten wat er sindsdien gebeurd is: de gekke Gamsakourdia werd verkozen tot de eerste president en in Georgië met zijn sterk gemengde bevolking en al zijn nationale minderheden, moest iedereen plots Georgiër zijn; zo verzonk Georgië in de chaos. Na Gamsakourdia kwam Sjevamadze die vertrouwen had in de hele mensheid, behalve in de Abchasische minderheid in Georgië. Nauwelijks was hij president of hij startte de oorlog tegen Abchasië. Maar hij had het Abchasische verzet schromelijk onderschat; en Georgië dat vroeger een van de meest voorspoedige Sovjet-republieken was, is vandaag totaal geruineerd, met een gemiddeld maandinkomen dat niet hoger ligt dan één dollar per hoofd van de bevolking. Het land is volledig afhankelijk van buitenlandse hulp.

Ik kan u nog een ander voorbeeld aanhalen, waaruit blijkt dat de zogenoemde russificatie eigenlijk berust op mystificatie. Tijdens de oorlog was ik zes maand met herstelverlof in Jerevan in Armenië. Als jong soldaat met verlof bezocht ik de universiteit, maar de enige faculteit waar men Russisch sprak was de faculteit Russisch.

Toen de perestrojka werd gelanceerd waren alle Armenen voor, maar eigenlijk wilde men alleen Nagomy-Karabach. De Azeri's waren hier natuurlijk niet toe bereid. Het gevolg was een zeer snelle etnische zuivering van het Joegoslavi-sche type, maar dan zonder media-aandacht. Alle Azeri's werden uit Armenië verdreven, en uiteraard ondergingen alle Armenen in Azerbeidjan hetzelfde

lot. En er is niet allen de etnische zuivering, er is ook de oorlog die nu reeds zeven of acht jaar aansleept...

En dan is er Rusland zelf. Nationalistische frustratie hertekent het politieke landschap. De ploeg die de macht heeft in het Kremlin stelt dat het enige alternatief voor haar een rood-bruine coalitie is, een coalitie tussen communisten en fascistische nationalisten. Dit is allicht een al te eenvoudige voorstelling van zaken, maar als men de oppositie-processie in Moskou ziet evolueren krijgt men toch de indruk dat de bewering niet helemaal zonder grond is. Het is een tijd is van nooit geziene sociale rampspoed, maar de oppositie concentreert zich veeleer rond de nationale kwestie, m.n. hoe de Sovjet-Unie te reconstrueren, eerder dan rond een economisch programma. De situatie is nogal onuitgegeven. Ik besprak de toestand met Zjudanov, de leider van de nieuwe KP, en hij bleek bereid om erg ver te gaan op vlak van sociale toegevingen. Hij wil geen her-nationalisering en is er zeer trots op dat enkele bankiers van arbeidersafkomst lid zijn van zijn partij. En of hij er geen been in zag om samen te werken met mensen die tot voor kort in de Kalasjnikov het enige communicatiemiddel zagen met de communisten antwoordde hij dat die mensen veel gematigder zijn geworden en dat ze geen Kalasjnikovs bezitten.

De situatie is inderdaad dramatisch in dit toch niet ongeletterde land, en het is treffend, ook in de rest van Oost-Europa, hoe passief men de liquidatie ondergaat van de sociale instellingen: gezondheidswezen, het onderwijs, cultuur, er wordt zo goed als geen verzet geboden. Niemand van ons heeft dat voorzien. En het doet er niet toe of de ex-communisten terugkomen of niet, want in Polen of Hongarije doen ze precies hetzelfde als hun voorgangers. Het is een hopeloze situatie waarin het tijd vraagt om een nieuw alternatief te laten groeien; hoeveel tijd valt niet in te schatten.

Vragen, opmerkingen en antwoorden

- Iemand van het "schulden crisis-netwerk" merkt op dat landen in de Derde Wereld aan economische souvereiniteit verliezen als gevolg van het beleid van het IMF en de Wereldbank. Het beleid van deze internationale instellingen is een van de belangrijkste oorzaken van de afbraak van de natie-staten. De etnisch-nationalistische reactie is dan het gevolg van de interventie van het internationaal kapitaal. De vraagsteller verwijst ook naar Joegoslavië en de rol van het IMF en van Jeffrey Sachs. De beslissing dat de centrale staat zijn

transfers van de provincies zou terugtrekken - transfers die het evenwicht in stand hielden tussen het Centrum en de armere delen van Joegoslavië - werd genomen onder druk van het IMF dat aandrang op de vermindering van die transfers om een deel van de buitenlandse schulden te kunnen betalen; misschien was dat wel de meest concrete oorzaak van het uiteenvallen van Joegoslavië...

Er is ook het Ruandese voorbeeld, en natuurlijk Mexico. De Mexicaanse markt stortte in als gevolg van het openbreken ervan door de VS; Mexico werd het recht ontzegd om zijn economie te subsidiëren en een eigen landbouwpolitiek te voeren. Het gevolg is dat Mexico vandaag maïs moet invoeren uit de VS. De VS spenderen zelfjaarlíjks veertig miljard dollar aan de subsidiëring van de eigen landbouwsector maar verbieden Mexico en andere arme landen om hun eigen landbouw te ondersteunen en verplichten hen om goedkopere produkten in te voeren uit de VS. Niet te verwonderen dus dat de Mexicaanse Zapatista 's rebelleren, of dat etnische en nationalistische krachten opkomen. Mexico heeft het recht zich te verzetten tegen de eisen van het internationale kapitaal, Derde Wereldlanden moeten hun economische soevereiniteit terugkrijgen. Daarvoor is een natie-staat nodig die sterker en meer vastbesloten is dan de huidige Mexicaanse natie-staat. Om zo resoluut te zijn moet de staat democratisch zijn. Een van de zwakheden van de landen die onder druk staan van het internationaal kapitaal is precies het gebrek aan democratie.

Eric Hobsbawm had niet bedoeling om de natie-staat aan te vallen, maar wel het etnisch-linguïstisch nationalisme dat, zoals Zygmunt Bauman onderstreepte, meestal tot doel heeft bestaande natie-staten af te breken en te desintegreren. Hobsbawm is integendeel van mening dat de traditionele natie-staat, die gebaseerd is op een totaal ander concept van de natie - en Mexico is hier een goed voorbeeld van, net zoals de VS en Frankrijk - het belangrijkste bolwerk is en blijft tegen de transnationalisering van de economie, en zeker de grotere staten blijven sterker en beter in staat om te controleren en te reguleren.

Zygmunt Bauman vraagt zich af in hoeverre de huidige natie-staat eigenlijk nog in de mogelijkheid is om de economische balans van het eigen land te beïnvloeden. Misschien is het zo dat de *Nationalökonomie* alleen nog kan worden geleid door zakenlui te overtuigen om meer dan een dag in een bepaald land te blijven d.m.v. het aanbod van een aantrekkelijke levensstandaard

en aantrekkelijke hotels met prachtige zwembaden... Welk land kan nog volhouden dat het zijn eigen bevolking kan voeden?

- Tot voor kort kon elke beweging die zich "nationale bevrijdingsbeweging" noemde meteen en spontaan op de steun van de linkerzijde rekenen, men vroeg niet naar de standpunten in sociale zaken, economische problemen of democratie, of het nu bevrijdingsbewegingen waren in Afrika, dan wel Corsicaanse, Catalaanse, Schotse of Weishe nationalisten, allen kregen onze steun. Gelukkig zijn we ondertussen wat kritischer geworden...

- Toen in de naoorlogse periode sommige landen hun invloedssfeer uitbreiden of verdedigden, noemden we dat geen "nationalisme". Toen de Fransen de Algerijnse opstand onderdrukten en argumenteerden dat Algerië altijd Frans zou blijven, noemden we dat geen nationalisme. Toen de Amerikanen Vietnam bezet hielden, noemden we dat geen Amerikaans nationalisme, maar een koloniale oorlog ter verdediging van de Amerikaanse belangen. De reden is dat het hier telkens ging over nationalisme van een dominant land.. Hobsbawm stelt dat we het idee van zelfbeschikkingsrecht moeten opgeven omdat het gevaarlijk zou zijn. En op vele plaatsen is het inderdaad gevaarlijk. Veel van wat in Oost-Europa aan nationalisme bestaat, is gevaarlijk en speelt enkel in de kaart van de uitbreiding van de internationale markt, zoals bvb. de splitsing van Tsjechoslowakije. Maar in andere plaatsen ligt dat toch wel anders, denken we maar aan het Palestijnse streven naar zelfbestuur.

Eric Hobsbawm maakt zich zorgen om een bepaalde versie van het nationalisme en niet om de traditionele natie-staat die niet gebaseerd is op een etnisch-culturele identiteit, maar een staat die zich neutraal opstelt t.a.v. de afkomst van zijn inwoners - zoals de Amerikaanse grondwet het stelt -, neutraal tegenover de godsdienst, en alle inwoners van zijn grondgebied, wat ook hun afkomst mag zijn, behandelt als burgers. Daar zijn we niet tegen. We staan neutraal tegenover de sociologische of psychologische behoefte om zich deel te voelen van een groep, bvb. tegenover het feit dat alle mensen achter deze tafel van joodse afkomst zijn.

De reden waarom ik mij persoonlijk verzet tegen het etnisch-linguïstisch particularistisch nationalisme, is dat het de efficiënte werking van nationale en supra-nationale staten vernietigt en daardoor de groei van het transnationale kapitalisme in de hand werkt: de ideale situatie voor multinationals is een wereld bestaande uit dwergstaatjes of een wereld helemaal zonder staten.

Voor wat betreft het zelfbeschikkingsrecht, de definitie van nationalisme zoals die onder Marx gecanoniseerd werd, of beter onder marxisten, nl. de Leninis-

tisch-Stalinistische omschrijving, dat is niet de enige marxistische definitie van nationalisme. De scheiding van culturele en politieke identiteit maakt volstrekt legitiem deel uit van de marxistische traditie; m.a.w. Stalin is niet langer onze leidsman in de nationaliteitenkwestie, hoewel de standpunten van Otto Bauer en de Bund zeker nog de moeite waard zijn.

Voor wat betreft zelfbeschikking op zich moeten we onderzoeken wat over zichzelf wil beschikken. Wanneer een volk dat zich Vlamingen, Catalanen, Joden of wat dan ook noemt, streeft naar zelfbeschikking, dan gaat het niet om een realiteit in dezelfde zin als de inwoners van Frankrijk die in 1789 verenigd werden. De enige manier om te omschrijven wie al dan niet lid is van een "natie" is ofwel subjectief, ofwel administratief. De enige manier om te omschrijven wat een Jood is - en waarop het recht op zelfbeschikking is gefundeerd - is deze die zowel door de Nazi's als door de Israëliëse regering wordt gebruikt, m.n. iedereen die een joodse grootouder heeft is een Jood, of anders iedereen die de zoon of de dochter is van een joodse moeder is een Jood. Dit toont aan dat er geen objectieve manier is om duidelijk te onderscheiden wie wel en wie niet lid is van een zogenaamd "volk". Zelfbeschikking voor de inwoners van Schotland of Wales, enerzijds en anderzijds zelfbeschikking voor de Kroaten, of de Albanezen,... dat zijn intellectueel twee totaal verschillende zaken die niet mogen verward worden.

(opname, vertaling en redactie R Crivit)